

HORVÁTH RÓBERT

TRADÍCIÓ ÉS ÖKOLÓGIA

Az olvasónak talán tudomása van arról, hogy Japán és Észak-Amerika nyugati partjai között, a Csendes-óceán északi–észak-nyugati medencéjében hatalmas kiterjedésű szemétsziget úszik. A különböző óceáni áramlatok itt mintegy összegyűjtik a nyolcvan százalékban partokról, húsz százalékban hajókról származó hulladékot. Nem ismerjük pontosan ennek az új „szigetnek” a nagyságát. A hézagos, nem teljesen egybefüggő felület egésze nem látszik a légi- és műholdfelvételeken, mivel a szemét jelentős része valamennyivel a vízfelszín alatt található. A főként műanyagból álló *Great Pacific Garbage Patch* – a Csendes-óceáni szemétfolt, szeméttakaró vagy szemétszönyeg – becsült kiterjedése hétszáz ezer és tizenöt millió négyzetkilométer között mozog. Vagyis a legóvatosabb becslések szerint is hét és félszer akkora, mint szűkebb hazánk, Magyarország.

Mármost, korunk környezeti válsága tekintetében még az ilyen kiugró példák is csupán a jéghegy csúcsát képezik. Képzeljük magunk elé az egyre hatalmasodó hulladéklerakó telepek látványát, majd gondoljunk bele, hogy a durvafizikai szemét, bármennyi legyen is, mindig sokkal kevesebb a finomfizikainál. A konkrét hulladék növekvő mennyisége még több gondolati, mentális, érzelmi és lelki szemét meglétét feltételezi. Ha a számítógépünkön, a levelező programunkban és az interneten található maradványok nagyságára gondolunk, mindez talán nyilvánvalóbbá válik. A tudati hulladékok tekintetében felidézhetjük a divatos könyvek, folyóiratok, filmek, zenék gondolati és hangulati maradványait. A konkrét szemétmennyiség tehát mindig egy kevésbé látható, ám jóval kiterjedtebb mentális és lelki elszennyeződés következménye. Alacsonyabb rendű – viszonyítva – csak magasabb rendűből származhat. Az anyag a szellemből eredt és ered ma is; a lélek szintjein át alászállva válik testté: így, vagy úgy.

*

E sorok írója nem ért eléggé ahhoz, amit ökológiának neveznek. A kifejezés etimológiailag az otthonra, a házára, a szűkebb és a tágabb környezetre vonatkozó tudással kapcsolatos. Azonban eléggé érteni egy többé-kevésbé modern tudományhoz, a jelen esetben azt jelentené, hogy anyagi-technikai megoldásokat is ismer a környezeti válság legkonkrétabb problémáira. Nem ismer ilyeneket.

Sőt nem hisz abban, hogy az ökológiai krízis *in concreto* és társadalmi szinten visszafordítható lenne. A válság erősödni fog, és a vég – az említett síkon és értelemben – elkerülhetetlen.

A szerző mindennek ellenére rendelkezik ökológiai érzékenységgel, és a legkevésbé sem gondolja, hogy személyesen ne lehetne, ne kellene tenni semmit a környezet vonatkozásában.

„Többekkel beszéltem, akiknek egyöntetű véleménye, hogy az indiaiak – nyilván nem mindenki – tisztábbak, tisztultabbak a nyugatiaknál. Ez paradox, hiszen a szemét és a kosz itt szinte végeláthatatlan. [...] Ha a tisztaság teljes körű lenne, megnyilvánulna egy környezettudatosságban is, a környezet áthatóan szebbé, tisztábbá tételében, a környezet sajátként való megélésében”. (Horváth Róbert: *Indiai feljegyzések*. Debrecen, 2007, Kvintesszencia, 72. o.)

E helyütt a környezeti válság mélyebb okaival kívánunk foglalkozni. Nem elméleti okokból, hanem hogy olyan szintjeiig jussunk, ahol a közvetlen cselekvés és változtatás a hatalmunkban áll. Ennek érdekében foglalkozunk a környezet metafizikájával, a nagy szellemi tradíciók természetszemléletével, a természet és a természetfeletti viszonyával. Vagyis az ökológia végső alapelveit szeretnénk érinteni, melyeknek eleven alkalmazása nemcsak bárminemű „szemétsziget” kialakulását tenné lehetetlenné, hanem a létéhez vezető hibás szemléleteket és attitűdöket is.

*

Egy meghatározott metafizikai nézőpontból a környezet: *nem-Én*. Nem Önmagam, nem azonos azzal, amit a hindu szentiratok *átmának* vagy *purusának* neveznek. Ez a *nem-Én* azonban – és most következik a lényeg – *fel nem ismert Énként értendő*. Ahogyan László András tanítja: a „más” mindig csak önmagamként fel nem ismerve „más”. Azért *nem-Én*, mert az ember olyan korlátozott szinten éli meg „Énjét”, Önmagát, hogy környezetét már nem tudja akként, de legalábbis szorosán Énjéből, Önmagából következőként és azzal szoros összefüggésben levőként megélni.

Nem arról van szó, hogy a nagy spirituális tradíciók abszolutizálták volna a környezetet. Nem az abba való beleolvadást, vagy csupán az azzal való azonosulást követelték meg. Arról van szó, hogy olyan Ént, olyan Önvalót tételeztek, amely azonos a természettel *is*, miközben túlnyúlik a természeti létezők és a természet egészének körén:

„tekintettel arra, hogy a tradicionális ember számára az univerzum az organikus egység, a *kozmosz* jellegét hordozta, ez a »természeti« megismerés

magában foglalta az *anagógia* képességét is, vagyis egy transzcendens, metafizikai szintre való felemelkedés lehetőségét.” (Julius Evola: *A hermetikai tradíció. Szimbólumai, doktrínája és „királyi művészete”*. Budapest, 2007, Arcticus, 27. o. Ferencz Ernő fordítása)

„Az indián természetisztelet nem pogány bálványimádat, mint ahogyan azt a keresztények gondolták. Még csak nem is az istenített természet imádata, ahogy néhány antropológus véli. A törzsi kultúrák számára a természet leginkább egy metafizikusan áttetsző helyszín, amelyben a szellemi valóság alakot tud ölteni.” (Arthur Versluis: *Indián hagyományok*. Budapest, 2001, Edesvíz, 53. o. Tóth Benedek fordítása)

*

Ahhoz, hogy a nem csupán elméleti szinten végső, hanem valóságosan teljes és abszolút önazonosságig eljussunk, természetesen hosszúnak mondható az út.

Ha most mélyebb okait keressük annak, hogy miért létezik a *Great Pacific Garbage Patch* vagy egyáltalán bármiféle szemetelés,¹ akkor kiindulásként azt mondhatjuk: azért, mert nem tudják a sajátjuknak tekinteni a környezetet és a világot.

A tulajdon nem metafizikai kategória. A tradíciók e vonatkozásban sokkal inkább a nem-szerzés, nem-felhalmozás (*aparigrhá*, India) és a lemondás, szegénység (*al-faqr*, iszlám világ) elvét hangsúlyozták. Azonban a tulajdon nem-szellemi és nem-metafizikai volta jobbra abból fakad, hogy *magántulajdont* értünk alatta. Amennyiben jól ismernénk olyan tulajdonformákat, amelyek a magántulajdonhoz képest kevésbé kompromittálódnak a közönséges énség által, úgy a tulajdon – és különösen a birtoklás (sajátlás) – fontos és alapvető szellemi fogalom lehetne. Például a közvagyon, az állami vagy a nemzeti tulajdont nem csak a szocialista tulajdon merőben absztrakt és elméleti formáiként lehet tekinteni. Az ilyen tulajdonformák a tudatos létező számára, *bensőségesen megélve* egy többletet is képviselhetnek a máskülönben fontos polgári tulajdonhoz és magánvagyonhoz képest. Mire gondolunk? Mondjuk, ha egy parkban sétálva leülök egy padra, azt átélhetem az én padomként, miként a parkot is saját parkomként – anélkül, hogy akár kapitalisztikus kisajátítást, akár álságos, pusztán névleges szocialista tulajdonlást élnék meg. Ezen átélésem teljesen valós lehet a tulajdon minden lehetséges formájának esetében. Effektíve a sajátomnak élhetem meg az állami tulajdont, a nemzeti- és közvagyon anélkül, hogy hazavinném, kisajátítanám vagy vitrinbe tenném, és anélkül, hogy lemondanék vagy nem tudnék azokról. „A tulajdon transzformációja és a társadalom életébe vitt fény Othmar Spann életművében”, valamint „Othmar Spann-ról újra” című írásainkban bővebben foglalkoztunk ezzel a témával (ld. *Pannon Front*, 12. és 25. sz. [Budapest, 1997. dec. és 2000. febr.]).

Egészen nyilvánvaló: amennyiben a *sajátunkként* tudjuk megélni azokat a környezeti formákat is, amelyek nem képezik magántulajdonunkat, nem beszennyezni és elrontani, hanem szinte szükségszerűen óvni és gondozni fogjuk, vérmérsékletünknek megfelelően, legalább a tekintetünkkel. Nem gondolkozunk azon, hogy eladjuk vagy kifosszuk.

*

A szűkebb és a tágabb környezet felelős tudatosítása és gondozása nem csak pénz és gyenge politikai akarat híján nem valósul meg. Ha olyan környezeti formákra tekintünk, amelyeket elméletileg tudatos módon hoztak létre, sőt óvják és karbantartják, a környezeti válság szintén érzékelhető. Korunk ökológiai krízise – azon kívül, hogy (mint látni fogjuk) már a természethez való viszonyulás módjával megszületik – nem korlátozódik a környezetszennyezésre. Nézzék meg az utcaképeket, gondolkodjanak el a házak amorf alakjainak jelentésén, ezeken az összhang nélküli, összedobált kacatokon, vagy a káoszt mintegy kompenzáló, futószalagon készült uniformizált sterilitáson, a felhasznált silány anyagokon, a zajokon, s be fogják látni, hogy a baj nagyobb, mint gondolnák.

Tehát maga a tudatos környezetteremtés is válságban van. E krízis két mély oka véleményünk szerint abban áll, hogy az ember *tudás nélkül és nem maga miatt* alakítja a környezetét. Előbb a másodikkal foglalkozunk. Mindent a divat, ez a folyton változó, ellenőrizhetetlen eredetű rejtély diktál, ez a látványosan becsomagolt nagy átlag, ez a hihetetlen gyorsasággal elavuló, de módfelett mozgó és jól elfedett középszerűség határoz meg. Valami, ami romboló pazarlás is. Az építészetet, a lakberendezést, az öltözködést, a kertművelést, mindent. Maga az ökológia is a divat martalékává vált. A zöldmozgalmak sokszoros manipuláltsága szinte közhely.

Giuseppe Sermonti, a jeles antievolucionista tudós volt olyan éles szemű, hogy megfigyelje:

„a természet pusztításával nem a természet szeretete miatt helyezkednek szembe, hanem hogy ne legyenek e pusztulás részesei a modernitás »szent princípiumai«. (Giuseppe Sermonti: Előszó Rutilio Sermonti *L'uomo, l'ambiente e sé stesso* című könyvéhez. Idézi *Északi Korona*, 19. sz. 33. o. Molnár András fordítása)

„Szent princípiumok” alatt itt a szabadság, egyenlőség, testvériség „halhatatlan alapelveihez” hasonló elvek értendők, melyek mindenek csak nem szentek, de amelyeket ugyanúgy megdönthetetlennek hisznek, mint felvilágosodás-kori társaikat. Demokrácia, jólét, fogyasztás, felhalmozás.² És az élet igazolatlan,

minden komolyabb tartalom nélküli felmagasztalása és féltése. Az igazság az, hogy korunk ökológusait – azon legérdekesebbeket is közéjük véve, akik a nem túl megtisztelő „ökofasiszták” címkét kapják – valamilyen módon ugyancsak a divat határozza meg. Esetükben e szó alatt a bevett, sokszorosán ellenőrizetlen *átlagoszméknek való hódolást* kell érteni. Elvekkkel, elméletekkel, „értékekkel” kapcsolatos szuggesztiók érvényesülését – vagyis nem önmaguk miatti cselekvést. Nehéz eldönteni: ez, vagy a katasztrófáktól való félelem mint mozgató a lehangolóbb-e.

Hogyan lehet valaki ökológus úgy, hogy a tudati környezet tisztasága nem érdekli? Hogyan nem zavarják a saját mentális befolyásoltságai? És hogyan lehetne tradicionális értelemben vett ökológusnak tekinteni mindazokat, akik a tudatot folytonosan csak a külső környezetre terelik, a környezetbe és a körülményekbe oltják – mintha nem bírna transzcendens középponttal? Végül is *minden* szennyezés így keletkezik. A „környezettudatosság” önmagában olyan annyira elégtelen, hogy az ökológiai gondolat ellenségei is arra használják: valami rossz felé vezessen. A tudatot „szép” és „harmonikus” dolgokon keresztül is meg lehet mérgezni – amint azt a szépségipar mutatja, mely nem pusztán vizuális módon szennyezi a környezetet, noha úgy is. Mindennemű környezettudatosság tekintetében legfontosabb számunkra a „bölcsek társaságában lenni” elve (a *szatszangdée*), ahol a bölcseket és a társaságot könyvek vagy a spirituális kreativitás más formái is jelenthetik.

Senkit nem kritizálunk szívesen. Kritikát nem lehet örömmel megfogalmazni. Senkivel szemben. Az egyes egyedüli, amiért újra és újra megteszük, annak a reménye, hogy néhányan nem követik el a hibákat, melyekre felhívjuk a figyelmet. A remény kicsi, a feladat hálátlan, hiszen arrogánsá válhatunk úgy mások, mint a magunk szemében. Egyáltalán nem szívderítő. De meg kell tenni mindazt, ami javíthat a dolgok állásán.

Még a legtisztességesebb és legkevésbé megalkuvó ökológusok is magáért az életért kultiválják az életet, magáért a természetért a természetet. Szerintünk nem lehet sikerrel tevékenykedni egy területen, ha annak alávetettjei vagyunk; de akkor sem, ha pusztán azon a síkon állunk, amelyen jobbítani akarunk. Ez az ökológiai válság másik említett mély okát érinti: *a természetre vonatkozó bölcsesség hiányát*.

Nyilvánvaló, hogy minden létező függvénye a természetnek mint olyan, ám lehetőségünk van arra, hogy magasabb ideákat és alapelveket sajátítsunk el magánál a természetnél és az életnél, s arra is, hogy azok jegyében – tehát egy magasabb szintről – próbáljunk gondoskodni az iméntiekről.

A legtöbb ökológus indítékaiban, vagy okfejtéseiben, ha alkatilag eltérő is, van valami a „Vissza a természetbe” gondolatának régi képviselőiből. A biológikum és mindennemű természetesség túlzó dicsőítéséből. Ezeket valaki egyszerűen „ál-lati eszménynek” nevezte. Julius Evola, aki a fogalmat felelevenítette, így írt:

„A »természethez« való minden visszatérés (ez a formula általánosítva magában foglalhatja az ösztön, a tudattalan, a test, az »intellektus« által gátolt élet jogainak nevében hangoztatott minden tiltakozást) regresszív jelenség. Az az ember, aki ebben az értelemben »természetessé« válik, valójában »elfajul.«” (Julius Evola: *Meglovagolni a tigrist*. Budapest, 2009, Persica, 149. o. Franco de Fraxino fordítása)

René Guénon pedig határozottan megállapította:

„Az igazi determináció nem kívülről, hanem magából a létezőből jön”. (René Guénon: *A nagy triád*. Budapest, 2007, Arcticus, 87. o. Szilágyi Gyöngyi fordítása)

Nem tudjuk meggyógyítani a természetben ejtett sebeket, ha „primitivizálódunk”. Azért sem, mert a szöveget nem úgynevezett primitívek-ként vertük belé. Akkor sem, ha mindig csak a környezetre figyelünk és tudatosságunknak nincs felsőbb centruma. Nem tudjuk meggyógyítani, megfelelően művelni és tisztelni, ha elnyel bennünket; ha beleveszünk; ha csakis abból eredeztetjük magunkat; ha pusztán a környezet függvényeként tekintünk magunkra – csak és kizárólag „természeti lényként”. Nem, ha a környezettel és a természettel kapcsolatos eszméink magasabb eszmények pótlékai.

A természeti létnek már a maga eredeti formájában van egy határozott bilincsszerűsége, amely elég ok kell legyen arra, hogy a természetnél többre vágyjunk, és hogy e többet megtalálva, ne pedig másként alakítsuk a környezetünket. A természet megváltásért kiált. De az övénel magasabb bölcsességre van szüksége ahhoz, hogy helyreállítsuk.

„A világlátvány (*prakriti* [a természet]) egyedül az örök lélek (*purusa* [a természetfeletti]) miatt van.” (Patanydzsali: *Jóga-szútrák*, II. 21. Hamvas Béla fordítása)

„Aki megtapasztalja a különbséget a *prakriti* [a természet] legmagasabb formája és a *purusa* [a természetfeletti] között, az minden létesülési állapot fölött uralmat szerez és mindentudóvá válik.” (Patanydzsali: *Jóga-szútrák*, III. 49 [v. 50.]. Fórizs László fordítása)

*

Nyilvánvalóan létezik hamis fensőbbrendűség, hamis „természetfelettiesség”. Környezetünk sérüléseit az általános nem-tudás mellett éppen ez okozta – és okozza.

Felmerült, hogy az indiai utcákon tapasztalható elképesztő szemétnyiség esetleg kapcsolatos lenne a *prakriti* és a *purusa*, a természet és az „örök

lélek” rosszul értelmezett szétválasztásával. A magunk részéről nem gondoljuk ezt, de a természetfeletti téves felfogásának témája tanulságos.

Némileg leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a hindu világban – más tradíciókhoz hasonló módon – az ember szellemi végcélja a metafizikai egyedülvalóság (*kaivalja*) elérése. Egy jól ismert szemléletmód szerint ez a *purusán*ak, a szellemnek (vagy szellemi értelemben vett embernek) a *prakrititől*, a természettől (az előre-teremtett világmindenségtől) való – nem csak elméleti – megkülönböztetése révén valósulhat meg.

„A szabadulás eszköze a megszakítatlan megkülönböztetés.” (Patanydzsali: *Jóga-szútrák*, II. 26. Baktay Ervin fordítása)

„[A nem-tudás] hiányában az elkerülendő összekapcsolódás sincs jelen. Ez a Látó egyedülvalósága.” (Patanydzsali: *Jóga-szútrák*, II. 25. Vivékánanda és Malik Tóth István fordítása)

A természet több mint fizikai környezet. A *prakriti* nem csupán látható természetként értendő, hanem a láthatatlanba nyúló természet értelmében is, hasonlóan Plótinosz, Arisztotelész vagy Szent Tamás természet fogalmaihoz. Az olyan minőség (*guna*), mint a *szattva*, amely csaknem szellemi, még a *prakriti*, a természet körében áll. *Purusa*, a szellem ezt is meghaladja.

A jóga nagy bölcse, Patanydzsali szentiratában a természet kifejezés kétszer fordul elő, de a *prakritit* helyettesíti például a Látott (*drisja*) és a Birtokolt (*sakti*). Viszonylatukban a *purusa* Látóként és Birtokosként jelenik meg. Patanydzsali egyrészt elkerülendőnek (*héja*), másrészt nem-tudásnak (*avidjá*) tekinti a Látó és Látott, illetve a Birtokos és a Birtokolt összekapcsolódását (II. 17. és 23–24.). Vagyis a természet és a szellem, a *prakriti* és a *purusa* elvi és gyakorlati összekapcsolását.

Nem csodálkoznánk azon, ha manapság ebből a végső, metafizikai érvényű tanításból egyesek téves következtetéseket vonnának le a látható természethez való adekvát viszony tekintetében. De nem tudunk arról, hogy Indiában ilyesmi általános volna. Patanydzsali úgy hangsúlyozta a természetfelettit, hogy világosan jelezte a természet fontosságát. A természet a természetfelettiért van, amely olyannyira áthatja, hogy mesterként és művi módon nem szabad szétválasztani a kettőt. Figyelnünk kell arra, hogy hibás megkülönböztetés is lehetséges.

*

A természethez való viszonynak (akár láthatót, akár láthatatlant értsünk alatta) különböző módjai léteznek a nagy szellemi tradíciókban. Ezek a módok egyszersmind szinteket is kijelölhetnek.

Egy speciális tibeti (bön) felfogást bemutatva, Tendzin Vangyel rinpoce három hierarchikus szintet különböztet meg. Ha most ismertetjük tanítását, a hindu doktrínához hasonlóan nem egy Tibettel (és Indiával) kapcsolatos elfogultság, egy földrajzi és vallási partikularizmus miatt tesszük, hanem mert helytől és időtől függetlenül érvényesnek találjuk a természethez való tradicionális viszonyulás tekintetében. Máshogy nevezve, de ezek a szintek több tradícióban is megállapíthatók.

A látható természettel – annak erőivel és elemeivel – való azonosulás képessége az első szint, amelyről már volt szó, és amelyet a Rinpoce „sámánisztikus tudatosságnak” nevez. Ez a fizikai természet átlelkesítésének és élő szemléletének a síkja:

„ha a természetes világhoz mint élettelen dolgok mechanikus összességéhez viszonyulunk, számunkra élettelennek válik. Ha a testünkhöz mint gépezet-höz viszonyulunk, gépezet lesz számunkra. Ha a vallást fantáziának látjuk, fantáziálás lesz nekünk. Ám, ha a természetes világot élőnek tekintjük, tele szellemi és elemi lényekkel, akkor beszélni kezd hozzánk. Ha a testet isteni palotának tekintjük és nagy jószerecsé eredményének, valamint a megvilágosodás eléréséhez szolgáló legjobb lehetséges járműnek, akkor ez lesz az a jármű, mely túl visz minket a halálon.” (Tenzin Wangyal: *Gyógyítás formával, energiával és fénnel. Az öt elem a tibeti sámánizmusban, tantrában és dzogcsenben*. Budapest, 2007, Bioenergetic, 29. o. Jakab Katalin fordítása)

E szinten a természet jelenségeivel és tényezőivel azonosulunk; stabil, puha földde, meleg átható tűzzé, csobogó tiszta vízzé, megfoghatatlan, szabad levegővé és nyílt, tartamfeletti térré válunk, anélkül, hogy önazonosságunk bármelyikben kimerülne. Ez a kisebb misztériumok szférája – mindazonáltal misztériumoké, melyek átalakítják az embert és hozzájárulhatnak abszolút átlényegüléséhez. A természethez való viszony e dimenziója tekintetében a legtöbbet talán az észak-amerikai síksági indiánoktól és a belső-ázsiai nomádoktól tanulhatjuk, annak a legtisztább képviselőitől, amit Frithjof Schuon „hüperboreai sámánizmusnak” nevezett. (Lásd a „Tradicionális természetszemlélet” című gyűjteményünk első felét.) Ha az első szint hiányzik, a természethez való viszony magasabb szintjei nem biztos, hogy meg tudnak valósulni. Az a felszabadító megkülönböztetés és végső beteljesedést hozó szabadság, amiről Patanydzsali szólt, a *prakriti* ismerete és tisztelete nélkül nem realizálható, csakis hamis „természetfeletti”.

A szóban forgó tibeti felfogás második síkja a „tantrikus szint”, a tantrikus buddhizmus módszereinek dimenziója, ahol a hangsúly az előbbieket követően már nemcsak az elfogadásra és az azonosulásra esik, hanem a különböző jelenségek és tényezők *átalakítására*. A természet még istenibb és bensőbb aspektusára. Ezen a szinten az a hozzáállás a jellemző, amit Julius Evolától

később idézünk. Ökológiai vonatkozásban már nem gondoskodásról vagy megőrzésről van szó, hanem a negatív jelenségek transzformációjáról, transzcendens értelmük megvalósításáról. Az átalakítás nemcsak elhagyást, hanem sajátos szellemi kreativitást is jelent.

A természethez – és így a környezethez – való viszony végső dimenzióját a bön tradícióban „a nagy beteljesülés és nagy elmélyedés” (*dzogcsen*) szintjének nevezik. Metafizikai radikalitásában ez hasonlít Patanydzsali és a klasszikus indiai jóga felfogásához – habár a megkülönböztetésnek és a kettősség tételezésének a szerepe jóval kisebb. A természet jelenségeit ezen a fokon az ürességbe és a fénytermészetbe vezetjük vissza, ami a nagy misztériumok szintjén valósul meg.

„A sámánisztikus gyakorlat rendet teremt a teret betöltő dolgok között, a gyakorlás erejével megtanulunk hatalmat gyakorolni a megnyilvánuló fölött, amely akadályozhat minket, és elsajátítjuk, hogyan találunk támogatást a környezetünkben. A sámán nem törődik túl sokat az absztrakt filozófiával. Helyette megtanulja, hogyan kapcsolódjon bizonyos erőkhöz, hogyan kezelje azokat, és szükség esetén hogyan védekezzen ellenük. [...]”

A tantrikus gyakorló semmit sem utasít el. Helyette fogja, ami a keze ügyében van, s széppé alakítja, az üres teret ékítő szent dísszé változtatja. A közösséges káprázatlények buddhákká alakulnak, a hangok szent mantrákká, az érzés gyönyörűséggé. A gyakorlók elcserélik kicsinyes, önhitt, ijedt, boldogtalan, nyugtalan identitásukat egy nyitott, korlátlan, megalapozott, gyönyörteli, békés önazonosságra.

A Nagy Beteljesülés gyakorlója a tiszta üres térben él, és nagyra értékeli azt. Elenged mindent, még az én érzését is, és mindez felolvad a háttérben, a *künsiben*, amelyből minden jelenség tiszta fényként és tiszta tapasztalásként kél fel. Minden üres, és az üresség elégséges.” (Tenzin Wangyal: *Gyógyítás formával, energiával és fénnel. Az öt elem a tibeti sámánizmusban, tantrában és dzogcsenben*. Budapest, 2007, Bioenergetic, 59. o. Jakab Katalin fordítása)

Az idézett szerző bölcsen felhívja a figyelmet arra, hogy a három szint közül *egyik sem* elhanyagolható. Egymásra épülnek, és a nagy mesterek egész életükben gyakorolták az alsóbb rátekintéseket is. Döntési helyzetben nem egy külsőleges hierarchia alapján kell választanunk közülük. A legmagasabb rendű nem mindig az, amit annak neveznek, csakis az, amellyel effektív eredményeket érünk el, tartozzék bármely szinthez.

És valóban, a *természetesség* olykor a legmagasabb természetfeletti állapotok jelzője: a természetes tudatosság, a természetes jelenlété, a veleszületettség (*szahadzsa*) és a nem-született, végtelen, tiszta tudaté.

*

A végső nagyságrendű tanításokat, amelyenek például a *kaivaljára* vagy a természetfeletti ürességre (*súnjató*) vonatkozó, soha nem szabad az alsóbb szinten érvényes tanítások ellen fordítanunk. Az előbbiek semmilyen módon nincsenek alárendelve az utóbbiaknak, vagyis nem minden esetben kell megvalósítani az alsóbb szinteket, egy teljes és abszolút realizáció bizonyossága azonban azokat is megköveteli. (Említést tettünk nagy mesterekről, akik egész életükben – kegyességből és szívből – végeztek az előkészítő gyakorlatokat is.) Témánk tekintetében ez azt jelenti, művelnünk és gondoznunk kell a természetet, mert az nemcsak meghaladásának a módja, hanem a meghaladás bizonyítéka is.

Miként René Guénon írta:

„A létező [...], mondhatni, a környező világból kölcsönvett elemeket magára öltve fog megnyilvánulni, ám ezek [vagyis a környezeti elemek] »kikristályosodását« saját benső természetének a környező világra gyakorolt hatása fogja meghatározni”. (René Guénon: *A nagy triád*. Budapest, 2007, Arcticus, 82. o. Szilágyi Gyöngyi fordítása)

A környezet emberre gyakorolt hatása és az ember környezetre gyakorolt hatása közül az utóbbi a döntőbb, ez viszont nem jelenti azt, hogy az előbbinek semmilyen szerepe nem lenne. Az embert, aki számottevő hatást gyakorol a környezetre, egészen más hatások érik a környezet felől, mint aki csak passzívan elszenvedti annak hatásait. (Olyan ember, aki semmilyen hatást nem gyakorol a környezetre nincs.) Ebben az értelemben *a környezetünk majdnem pontosan olyan, mint amelyenek mi magunk vagyunk*. Azért majdnem, mert a centrum minden esetben bír valamiféle elsőbbséggel a perifériához képest.

A konzekvenciákat levonva, azt kell mondanunk, hogy az ember végül is két okból tapasztal ökológiai válságot maga körül. Egyrészt – ne kerteljünk – *éppen ez az a környezet, amely az ő minőségének és ontológiai mibenlétének megfelel*. Másrészt – és ezt még nem nyomatékositották eléggé – azért, mert *e válságos környezetnek valamiféle funkciója lehet az ő életében* (szellemi funkciója, hiszen másmilyen pozitívum ebben a tekintetben nem képzelhető el).

Az utóbbi ok tudatában fogalmazhatta meg Evola a némelyeket felháborító gondolatot:

„egy nagyvárosban, a tömegek uralma idején, a szinte irreális, arctalan lények hangyabolyában talán természetesebb úton realizálható az elszigetelődés vagy az elszakadás lényegi értelme, mint a hangafüves puszták vagy a hegységek magányában”. (Julius Evola. *Meglóvagnolni a tigrist*. Budapest, 2009, Persica, 146. o. Franco de Fraxino fordítása)

Tekintettel például a feltételes módra, úgy gondoljuk, nem a „savanyú a szőlő” esetéről és helyzetigazolásról van szó. Valóban minden válság az abszolút igazságok és magasabb szintek elérésére inspirálhat bennünket.

*

Befejezőként foglalkoznunk kell azzal, hogy bizonyos tradicionális doktrínáknak megfelelően miért és milyen értelemben elkerülhetetlen – más katasztrófák mellett – az ökológiai összeomlás.

A hagyományok, bár elismernek felfelé ívelő átmeneti szakaszokat, végül is a hanyatlás és a teljes összeroppanás elkerülhetetlenségét tanítják az általános és automatikus evolúció elvével szemben. A korszak, amelyben élünk, hindu kifejezést használva a *kali-juga*, az utolsó és sötét korszak, melynek rövidesen a végső szakaszába lépünk. Történelmi értelemben elképzelhetetlen, hogy a hanyatlás teljesen visszafordítható legyen, így az is, hogy ne terjedjen ki a tágabb és a szűkebb környezetre. Ezek válságát *emberi módon* nem lehet véglegesen megoldani.

Bizonyos *dzogcsen*-szövegekben az involúció tételezése az „ötféle hanyatlás” buddhizmusból származó elvében jelenik meg. Az „elszenvedett alászállás vagy összeszűkülés” (*kasája*) megnyilvánul az „élet hanyatlásában” (*ájukasája*), a „nézet hanyatlásában” (*dristikasája*), a „szemek hanyatlásában” (*klésakasája*), a „létezők hanyatlásában” (*szattvakasája*) és a „korszak hanyatlásában” (*kalpakasája*). (Vö. Tóth Zsuzsanna: *Gyökérkezelés. Fejezetek Duddzsomlingpa A látszólagos jelenségek megtisztítása* című könyvéből. Budapest, 2002, TKBF szakdolgozat, 101. jegyzet.)

A hanyatlás sokszoros és elkerülhetetlen, mindazonáltal ebből a tényből *nem* következhet semmiféle passzivitás: meg kell tennünk azt, amit meg lehet tenni – *egy méltóbb vég és egy addig vezető méltóbb szakasz érdekében* (minden vonatkozásban, ahol csak lehet).

Sajnos többen interpretálják olyan hibás módon a *kali-juga* egyes tényezőit, amiből „a még megváltoztathatók megváltoztathatlanságának” tudata következik. A huszadik és a jelen század legjelentősebb nyugati szellemi áramlata kétségtelenül ama össztradicionális irányvonal, amelyet olykor perennialista iskolának is neveznek. Mindazonáltal ennek az áramlatnak egynémely képviselője – miközben a *kali-juga* tényének pusztán külső aspektusait ragadja meg – olyannyira túlzásba viszi a korszak sajátosságainak tételezését, hogy abból a szellemi lehetőségek és perspektívák öntudatlan korlátozása fakad. Egy sötét démoni valóságba zárja magát és olvasóit.

Emlékezzünk rá, mit kérdeztünk napjaink ökológusaival kapcsolatban: „Hogyan lehetne tradicionális értelemben vett ökológusnak tekinteni mindazokat, akik a tudatot folytonosan csak a külső környezetre terelik, a környe-

zetbe és a körülményekbe oltják?” Nyilvánvaló, hogy nem szabad a realitás negatív arculatait és tényeit letagadni, mert azoknak is messzemenő funkciója van a szellemi úton. A válságkutatás szinte iniciatív szerepet tölthet be, amennyiben az ember rajta keresztül magasabb és végső valóságban találja meg önmagát. A hangsúlynak azonban a magasabbra és a végsőre kell kerülnie. Nem élünk mindannyian szemétsziget közelében és ugyanolyan rendtelenségben. Az objektív realizmus semmiféle sugalmazását nem vagyunk hajlandóak okvetlenül elfogadni, azokat sem, amelyek kórkritika áruhájába bújtatottak. Közösséget vállalunk és együttérzünk a jelen korszak létezőivel, a jelenkorra vonatkozó tudatosság azonban nem előzheti a magasabb jelenlét tudatosságát. A jelenkor-tudat másodlagos a centrális jelenlét-tudathoz képest.

Határozottan le kell szögeznünk, nem könnyen, de a környezet módosítható és megváltoztatható. Bár végső soron a változtatások sem kerülhetik el a jelen korszak végét, az addig tartó út méltóbb lehet. A „korszak hanyatlása” (*kalpakasája*) az „ötféle hanyatlás” közül csupán az egyik. Nem pusztán objektív, tőlünk független tény. Összefüggésben áll a hanyatlás négy további jelével. Ezek közül a *dristi*- és *klésakasája* ellen az ember nagyon is sokat tehet. Tantrikus, szellemi és tudati értelemben pedig az élethossz, a létezők, sőt a korszak hanyatlása is átalakítható. Nem megállítható, de transzformálható.

*

A végső, metafizikai igazságokat nem szabad kijátszani a természetet és a környezetet jobbitó szándék ellen. Lemondani az ökológiáról azért, mert olykor – és állítólagosan – képesek vagyunk a környezet meghaladására, s benső úton átalakítani és üres, tiszta fényként tudjuk tapasztalni a természet formáit (a fentebb vázolt második és harmadik szintnek megfelelően), szerintünk az önbecsapás és a család valószínűségét rejti magában.

Szemünkben az érvényes ökológia ugyanakkor nem lehet más, mint lehetőleg végső tradicionális princípiumok és ideák alkalmazási területe. A metafizikai igazságok alkalmazásai – azoknak különböző területeken való érvényesítései, mintegy azokra történő levitelei – ugyanekkor mindig tompítják (és ennyiben kockáztatják) a végső princípiumok és igazságok szükséges súlyát. Például a helyes transzformáció és az üresség fénytermészetének felismerése metafizikailag döntőbb a természettel való azonosulásnál. Vigyáznunk kell tehát a leképezésekkel és az alkalmazásokkal, melyek kellő körültekintéssel viszont szellemi lehetőségeket és perspektívákat nyithatnak.

A jelen írás talán bizonyíték arra, hogy a metafizikai alapelveket lehet alkalmazni úgy is, hogy semmi ne sérüljön meg: a leképező alkalmazás és a végső igazságok elve sem.

Jegyzetek

¹ A szemetelés elkerülése sokkal nehezebb, mint gondolnánk. Egyrészt – mint már volt róla szó – nem csak durvafizikai szemét létezik. Másrészt, ha a konkrét síkon is maradunk, szembesülhetünk a problémával, hogy amennyiben semmilyen szemetet nem szórunk el, akkor is elképesztő mennyiségű hulladék keletkezik életünk során (amely ténnyel magától értetődően kell kezdenünk valamit). Pusztán ebből is annak a fontossága következik, amit a természethez való tradicionális viszonyulás második és harmadik szintjeként mutatunk be. A szinte automatikusan termelő szemét mennyisége megmutatja, hogy mennyire elégtelen a polgári „szelektív hulladékgyűjtés”, és mennyire szükséges az, amit a környezet transzformációjának nevezünk. Sőt, ezen átalakításnak is oly gyakorinak és sokrétűnek kellene lennie, ami a környezethez való viszony harmadikként bemutatott dimenzióját igényli.

² Szeretnénk felhívni a figyelmet még valamire, ami magánál a fogyasztásnál is jellemzőbb az úgynevezett fogyasztói társadalom esetében: ez pedig a csomagolás. Nincsenek birtokunkban erre vonatkozó pontos adatok, de úgy tűnik, hogy a szeméthulladék legnagyobb része nem egyszerűen a fogyasztásból, hanem a beszerzett és elfogyasztott dolgok csomagolásából keletkezik. A divat ugyancsak kevésbé tudna érvényesülni csomagolás nélkül, amit a „talmiság” egyfajta jelképének foghatunk fel. Ha nem is olyan fokon és formákban, mint manapság, a fogyasztásban még van valami alapvetően emberhez tartozó. Ugyanezt már nem tudjuk elmondani a csomagolásról (noha nem vagyunk puritánok és naturalisták). Megtévesztésre és hazugságra épül, és ennek megfelelőek a következményei. A túlzott fogyasztásban lakozó egyéni hibák mellett a csomagolás egy szándékos ártó szándék és hamisság szimbólumának látszik, nem egyszerűen a felelőtlenység kifejezője.

HAMVAS BÉLA

METAPOIÉSZISZ

Poiészisz mesteri tevékenységet jelent, és e szóval a görögök a művész munkáját jelölték meg.¹ *Poiészisz* az az aktivitás, amely nem a közvetlen biológiai életre vonatkozik, hanem a létért való küzdelemben felvett célszerű magatartáson túllép. Abban, ami poiétikus, van valami többlet, és ez a többlet az, ami benne a fontos. Abban, amit a művészet tesz, nemcsak van valami idealitás, hanem éppen mintha a tevékenység értelme ez az idealitás lenne. Ezért a művészek mesteri tevékenysége nem annak megalkotása, ami az ember, hanem ami az ember fölött van, és nem annak, ami élet, hanem ami az életnél magasabb, és nem annak, ami a természet, hanem ami a természetnél több. Ami művészet, az nem csupán mesteri alkotás, hanem mesteri megalkotása annak, amiben léttöbblet nyilatkozik meg, ahogy Nietzsche mondja, nem *Schöpfung*, hanem *Überschöpfung* (nem alkotás, hanem alkotás önmagam fölé), vagyis nem *poiészisz*, hanem *metapoiészisz*.

Valószínűnek látszik, hogy ez a metapoiétikus magatartás az egész emberi létnek megkülönböztetett jellemvonása. Hozzátehető mindjárt, hogy a merőben érdekből és haszonért való aktivitás gondolata az emberi létezésen belül fantazma, minden bizonnyal annak a fantazmája, aki sohasem látta, mit csinál az ember, amikor ás, vagy babot szed, vagy fehérműt foltoz, vagy szalonnát pirít, és nem látta, hogy minden ember minden mozdulatát a teljesen nyílt cél jellemzi, hogy az jó legyen, ami viszont annak az emberi létbe épített szándéknak felel meg, hogy azt a mértéket elérje, amely mérték az úgynevezett gyakorlati célszerűségen messze túl fekszik. Merő haszonért való gyakorlati aktivitás az emberi létben nincs. Az a bizonyos idealitás, ami a művész tevékenységében kizárólagos, abban is megvan, ahogy valaki a rántást kavarja. Az ember azért tesz valamit, hogy legyen, ami még nincs; hogy megvalósuljon valami, ami nem létező, és csak az emberi idealításban van, valami, ami a természethez képest plusz, mert nem a fizikai világból, hanem azon túlról való, és nem biológiai élet (a biológiai élettevékenységből nem is érthető), hanem a biológiai életet áthatja, és az életet önmagán túlemeli. Ez az emberi aktus pedig nem egyéni és elszigetelt és önmagában álló, ez a mindenkori emberi életrend jellemvonása. Sohasem merő életfenntartás, hanem mindig és minden esetben és kivétel nélkül mindenkinél több. Az emberi tevékenységet nem a létért való küzdelemben a hasznos célszerűség jellemzi, hanem az értelem. Értelem pedig annyi, hogy az ember tevékenységében valamely egyetemlegesen emberi rendet követ, amely rend itt nincs, hanem megvalósításra vár.

I. ÉVFOLYAM, 1–2. SZÁM

Ars Nature

Ökológiai, társadalmi, kulturális folyóirat

EMBER ÉS TERMÉSZET

ÖKOLÓGIAI VÁLSÁG ÉS CIVILIZÁCIÓ

KÖRNYEZETI NEVELÉS

*Tanulmányok, esszék, előadások
ember* és környezetének kapcsolatáról*

ÉLETHARMÓNIA ALAPÍTVÁNY
SZEGED, 2010